

Cuadernos Europeos de Deusto

Núm. Especial 04 (Julio 2022)

DOI: <https://doi.org/10.18543/ced042022>

ESTUDOS

Utilización político-mediática de conceptos sociolingüísticos na linguaxe actual

Political and Media Use of Sociolinguistic Concepts in the Current Language

María Pilar García Negro

doi: <https://doi.org/10.18543/ced.2479>

Recibido el 7 de marzo de 2022 • Aceptado el 9 de mayo de 2022 • Publicado en línea:
julio de 2022

Derechos de autoría (©)

Los derechos de autor (para la distribución, comunicación pública, reproducción e inclusión en bases de datos de indexación y repositorios institucionales) de esta publicación (*Cuadernos Europeos de Deusto, CED*) pertenecen a la editorial Universidad de Deusto. El acceso al contenido digital de cualquier número de *Cuadernos Europeos de Deusto* es gratuito inmediatamente después de su publicación. Los trabajos podrán leerse, descargarse, copiar y difundir en cualquier medio sin fines comerciales y según lo previsto por la ley; sin la previa autorización de la Editorial (Universidad de Deusto) o el autor. Así mismo, los trabajos editados en CED pueden ser publicados con posterioridad en otros medios o revistas, siempre que el autor indique con claridad y en la primera nota a pie de página que el trabajo se publicó por primera vez en CED, con indicación del número, año, páginas y DOI (si procede). Cualquier otro uso de su contenido en cualquier medio o formato, ahora conocido o desarrollado en el futuro, requiere el permiso previo por escrito del titular de los derechos de autor.

Copyright (©)

Copyright (for distribution, public communication, reproduction and inclusion in indexation databases and institutional repositories) of this publication (*Cuadernos Europeos de Deusto, CED*) belongs to the publisher University of Deusto. Access to the digital content of any Issue of *Cuadernos Europeos de Deusto* is free upon its publication. The content can be read, downloaded, copied, and distributed freely in any medium only for non-commercial purposes and in accordance with any applicable copyright legislation, without prior permission from the copyright holder (University of Deusto) or the author. Thus, the content of CED can be subsequently published in other media or journals, as long as the author clearly indicates in the first footnote that the work was published in CED for the first time, indicating the Issue number, year, pages, and DOI (if applicable). Any other use of its content in any medium or format, now known or developed in the future, requires prior written permission of the copyright holder.

Utilización político-mediática de conceptos sociolingüísticos na linguaxe actual

Political and Media Use of Sociolinguistic Concepts in the Current Language

María Pilar García Negro
Universidade da Coruña
maria.pilar.garcia.negro@udc.es

doi: <https://doi.org/10.18543/ced.2479>

Recibido el 7 de marzo de 2022

Aceptado el 9 de mayo de 2022

Publicado en línea: julio de 2022

Sumario: I. Introito necesario.—II. Lingua común.—III. Conflito lingüístico.—IV. Inmersión.—V. Plurilingüismo.—VI. Normalización.—VII. Conclusión.

Resumo: Todo avanza efectivo no proceso de normalización dunha lingua nacional submetida ao dominio da oficial estatal vai estar sempre acompañado-combatido por un arsenal semántico-terminolóxico que visa destruílo ou neutralizalo. A estratexia da imposición das linguas consideradas indiscutíbeis nas súas prerrogativas dotárase de tácticas diversas, adaptadas ao momento histórico e á súa maior eficacia divulgativa. Nesta operación da neoimposición das linguas estatais, utilízanse conceptos ou expresións que non se compadecen coa orixe histórica nen coa realidade sociolingüística. Interesa, pois, analizar a utilización xurídico-política —e a súa derivada mediática— de nocións como lingua común, conflito lingüístico, inmersión, plurilingüismo ou normalización. Referímonos, en concreto, ao marco español, e ás linguas nacionais que del dependen: galego, éuscaro, catalán. A cuestión das linguas —o seu uso xeral, os seus dereitos, a súa existencia, en definitiva— está intimamente unida ao recoñecemento ou non dos povos, das sociedades a que pertencen. É, pois, unha cuestión esencialmente política, en que está en xogo a admisión ou non —en igualdade democrática e horizontal— de nacións que non posúen institucións estatais ao seu servizo. Na fase actual de capitalismo globalizado, dereitos democráticos teoricamente proclamados fican en entredito pola imposición de facto das linguas que contan de vello cunha maquinaria potente de implantación e consolidación social e pública. A título de exemplo significativo, sinalamos o incumprimento da Carta Europea das Linguas Rexionais ou Minoritarias, recoñecida como paralexislación polo Estado español en 2001 ou da Declaración Universal dos Dereitos Lingüísticos, aprobada por unanimidade polo Congreso de Deputados español e polos Parlamentos galego, basco e catalán en 1996.

Palabras chave: Lingua común, conflito lingüístico, inmersión, plurilingüismo, normalización.

Abstract: *Any effective progress in the process of normalizing a national language subject to the mastery of the state official one will always be accompanied-fought by a semantic-terminological arsenal aiming to destroy or neutralize it. The strategy of imposing the languages considered indisputable in their prerogatives will be endowed with diverse tactics, adapted to the historical moment and to its greater divulging effectiveness. In this operation of the neo-imposition of state languages, concepts or expressions are used that do not sympathize with the historical origin or with the sociolinguistic reality. It is, therefore, interesting to analyze the legal-political use –and its media derivative– of notions such as common language, language conflict, immersion, plurilingualism or normalization. We refer, in particular, to the Spanish framework, and to the national languages depending on it: Galician, Basque, and Catalan. The question of languages –their general use, their rights, their existence, in short– is closely linked to the recognition or not of the peoples, of the societies to which they belong. It is, therefore, an essentially political issue, in which the admission or not –in democratic and horizontal equality– of nations that do not have state institutions at their service is at stake. In the current phase of globalized capitalism, theoretically proclaimed democratic rights are being called into question by the de facto imposition of languages that have long had a powerful machinery for social and public implantation and consolidation. As a significant example, we point out the non-compliance with the European Charter for Regional or Minority Languages, recognized as para-legislation by the Spanish State in 2001 or the Universal Declaration of Linguistic Rights, approved unanimously by the Spanish Congress of Deputies and the Galician, Basque and Catalan Parliaments in 1996.*

Keywords: *Common language, language conflict, immersion, plurilingualism, normalization.*

I. Introito necesario

Debemos advertir, antes de máis, que o presente artigo non vai realizar o seguimento diacrónico, desde a súa xénese até a actualidade, de conceptos-clave na sociolingüística moderna, senón, unicamente, dará conta do seu uso manipulado na linguaxe político-mediática dominante. *Semantics, a Red Weapon in War on Free Enterprise*, titulaba a toda plana o *New York Times* nos anos cincuenta, en plena Guerra Fría. Efectivamente, a desmontaxe-torsión semántica é a primeira operación a realizar na imposición duns *topica* convenientes á hexemonía lingüística, vale dicir, á conversión en facto indiscutíbel e a-histórico das linguas estatais en confronto e en detrimento das linguas nacionais a elas submetidas. O percurso fica explicado nun círculo vicioso: da linguaxe legal, xudicial e política á mediática, e desta, de novo, a aquela, en reforzo mutuo.

A acumulación de paradoxos está servida. Quen negou historicamente a liberdade de existencia das linguas nacionais, fai agora bandeira da liberdade con maiúsculas para garantir o uso individual e institucional da lingua estatal. Quen impuxo *manu militari* ou a través da práctica administrativa dos poderes públicos esta lingua como única oficial, decreta con posterioridade o carácter de «común» a toda a poboación. Quen outrora negou o menor atisbo de presenza bilingüe, en nome do unilingüismo da lingua oficial do Estado, enaltece agora o bilingüismo como ben superior, sempre para el ser aplicado á presenza das linguas nacionais, non a aquela, sempre para restar posibilidades de aparecemento normal e solitario destas. Quen utilizou, en fin, todos os resortes, axencias e mecanismos do Estado —desde a escola á universidade, desde o exército á policía, desde as administracións públicas aos medios de comunicación...— ao servizo da imposición da lingua única, fala agora da «imposición» das linguas nacionais, cando elas ousan existir no seu territorio e na súa sociedade sen o menor afán expansionista. Todo o descrito pertence a un comportamento coñecido en e do Estado español e padecido polo galego, o éuscaro e o catalán, nunha armazón represiva que se caracterizará coa distintividade debida en cada nación, a teor da respectiva historia. Vaiamos, pois, coa sumaria explicación dos termos submetidos a sistemática confusión.

II. Lingua común

Como é ben sabido, a nova dinastía borbónica que releva a dos Austrias na monarquía española, nos primeiros anos do século XVIII, importa do fortemente centralizado Estado francés da súa procedencia toda unha maquinaria legal española, que tenciona reforzar *de iure* o que *de facto* xa viña funcionando

na práctica institucional desde os Reyes Católicos, polo menos no caso galego. Os decretos asinados polo rei Felipe V a partir de 1707 son ben explícitos:

He juzgado por conveniente [...] reducir todos mis reynos de España a la uniformidad de unas mismas leyes, usos, costumbres i tribunales, gobernándose todos por las leyes de Castilla¹

Máis especificamente:

En las escuelas de primeras letras y de Grammatica no se permitan libros impresos en lengua Cathalana: escribir ni hablar en ella dentro de las Escuelas y excepcionalmente aprendan la Doctrina Christiana en nuestra lengua; que por estos y otros medios suaves se irá haciendo **común** en el principado² (énfase nosa).

Non se pense que non existía compaixón para os habitantes das zonas remotas e míseras:

Que sea practicado desde luego las leyes de Castilla, así en lo Civil, como en lo Criminal, actuando en Lengua Castellana, a reserva de aquellos lugares, que por su miseria, y situación en la montaña, en que sea justo se dispense esta condición, asta que la comunicación y el trato frecuente haga menos difícil y costosa su introducción en ellos³.

Cuestión de tempo, pois, e da marcha do *progreso* e da *civilización*.

A Real Cédula de Aranjuez (23 de Xuño de 1768), sob reinado de Carlos III, formaliza de novo a unificación centralizadora e españolizadora nos asuntos xudiciais, na actuación eclesiástica e, por suposto, no ensino. Así reza a súa disposición VII:

Finalmente mando, que la enseñanza de primeras Letras, Latinidad y Retórica se haga en Lengua Castellana generalmente, donde quiera que no se practique, cuidando de su cumplimiento las Audiencias y Justicias respectivas, recomendándose también por el mi Consejo á los Diocesanos, Universidades y Superiores Regulares para su exacta observancia, y diligencia en extender el idioma general de la Nación para su mayor armonía, y enlace reciproco⁴.

¹ Fernando Díaz Plaja, *El siglo XVIII* (Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1955), 71.

² Francesc Ferrer i Gironès, *La persecución política de la lengua catalana. Historia de las medidas presas contra el seu ús des de la Nova Planta fins avui* (Barcelona: Edicions 62, 1986, 5.ª ed.), 16.

³ Ferrer i Gironès, *La persecución...*, 15.

⁴ Ferrer i Gironès, *La persecución...*, 37.

Así nace a *modernidade* española. Familiaricémonos con certas expresións: «común», «uniforme», «armonía», «enlace recíproco». Esta linguaxe non exclúe, claro está, a clareza. Razóase que é precisa a unidade de «Lengua» e a da «Moneda», «porque la primera es el signo común con que se explican los actos Nacionales y la segunda es el signo Universal del valor de las cosas en el Reino»⁵.

No plano académico, a fundación da Real Academia Española en 1713, e a ulterior publicación dos seus dicionario e gramática oficial, será factor corroborante da decisión política. A partir destes inicios, assistiremos a unha continua *intensificatio* legal, xudicial, administrativa, militar e política, en orde a reforzar con novas e extensivas medidas o imperio do español como única lingua oficial⁶. Practiquemos agora un abrupto salto histórico para virmos á nosa contemporaneidade, ao noso «onte» histórico, vixente aínda hoxe, léase Constitución española de 1978. 271 anos despois do Decreto de Nueva Planta de Felipe V de 1707, a Constitución do actual rexime non só define o español como lingua oficial do Estado, senón que, nun alarde que non cabe cualificar máis que de totalitario, establece dereitos e deberes universais para esta lingua, cando determina, no punto 1 do artigo 3 que «Todos los españoles tienen el deber de conocerla y el derecho de usarla». Sendo o Estado o único expendedor legal da nacionalidade, sendo a española a única recoñecida, tal prescripción universaliza prerrogativas que invalidan *ab initio* calquer pretensión de normalización plena das linguas diferentes do castellano, convertendo en tartufesca ou cínica a afirmación do punto 2 do citado artigo: «Las demás lenguas españolas serán también oficiales en las respectivas Comunidades de acuerdo con sus Estatutos». Pleno oxímoro: o punto 1 vacía de contido o 2.

Que acontece coa letra dos Estatutos de Autonomía? Eles establecen o carácter de «lingua propia» dos respectivos idiomas históricos e, a partir desta definición, redíxense senllas leis de normalización das linguas respectivas. Unha das primeiras medidas do primeiro goberno do PSOE (1982) foi a impugnación perante o Tribunal Constitucional de varios artigos da lei catalá, basca e galega. Comeza a se desfacer o equívoco, a linguaxe compensatoria, a camuflaxe terminolóxica. Entramos no terreo da semántica real. Ante a primixenia redacción da lei galega que, no ronsel da Constitución, establecía o deber de coñecemento do galego e o dereito de usalo, o Estado basea a súa impugnación en que «No cabe deducir sin más que la oficialidad de una lengua necesariamente haya de llevar aparejado como consecuencia la imposición de aquel deber que para el castellano, y sólo para él, declara la Constitución»⁷.

⁵ Ferrer i Gironès, *La persecución...*, 38.

⁶ Vid. María Pilar García Negro, *O galego e as leis. Aproximación sociolingüística* (Vilaboia-Pontevedra: O Cumio, 1991).

⁷ García Negro, *O galego...*, 425.

Cérrase o círculo vicioso: «Resulta imposible desconocer que el EAG [Estatuto de Autonomía de Galicia], como los demás que establecen la cooficialidad de otras lenguas españolas distintas del castellano, si bien consagra (art. 5.2.) el derecho no sanciona en cambio el deber de conocimiento: i) respecto del castellano porque tal determinación constituiría una redundancia innecesaria dado que ese deber aparece ya impuesto por la propia Constitución en su art. 3.1., y ii) respecto del gallego porque la imposición del deber de conocimiento es inviable con arreglo a la Constitución»⁸.

Que non nos esqueza... Onde ficou a «lingua propia» (por tanto, non allea, distintiva, denotativa de pertenza)? Informémonos: «La singularidad del castellano consistente en que para él, y sólo para él, la Constitución admita y establezca el deber de conocimiento resulta perfectamente fundada en la condición, exclusivamente correspondiente al castellano, de idioma común a todos los españoles y lengua oficial del Estado (lo que supone que sea también idioma oficial de las CC.AA., como con entera corrección señala el art. 2 de la propia Ley gallega 3/83). Resulta pues que la calificación del gallego como lengua propia de Galicia (art. 5.1. EAG y art. 1.1. de la Ley) ha de entenderse en el sentido de tratarse del idioma peculiar y característico de esa Nacionalidad, pero no impide que, con un sentido diferente, pueda calificarse también al castellano como lengua propia de Galicia, bien que no peculiar suya sino común a ella y al resto de las nacionalidades y regiones que integran la Nación española»⁹.

Estamos, como se ve, no reino da tautoloxía. O español é oficial por imperativo constitucional e é a Constitución a que o declara oficial. En linguaxe teatral, adeus a calquer pretensión de papel protagonico. As linguas nacionais fican chamadas a seren *ad aeternum* figurantes, actrices secundarias ou «características». O galán, a dama e o criado do teatro clásico español do «Siglo de Oro».

Así naceu e así se consolidou o «mito» da lingua común (e, consecuentemente, da admisión subordinada das linguas nacionais). E utilizamos á maneta o termo «mito» non no actual uso vulgar de «mentira», «lenda falsa», «crenza equivocada» ou «superstición», senón no que lle deu no seu día Lluís Vicent Aracil:

To be sure, the myth insistently implies that Catalan and Castilian are compatible (on the one hand), whereas (on the other) they are not and must never be on the same footing. Their reconciliation is hierarchical. They are complementary because they are not equal¹⁰.

⁸ García Negro, *O galego...*, 425-426.

⁹ García Negro, *O galego...*, 426-427.

¹⁰ Lluís Vicent Aracil, «Bilingualism as a myth», *Cahiers de l'IRSCÉ* IV, Septembre (1977) [1.ª ed.: 1966]: 4-5.

III. Conflito lingüístico

É ben coñecida a utilización vulgar-mediática deste sintagma, como sinónimo de confronto visíbel, enfrentamento directo ou controversia aberta. Os seus antónimos serían a «harmonía», a «estabilidade» ou o «convivio pacífico». As linguas non «combaten» entre si, de xeito que o referente real será sempre o povo ou nación correspondente a respeito dun artefacto estatal ou supraestatal. Negar a existencia dun conflito lingüístico digamos xa claramente que beneficia un dos elementos do binomio, o que detenta e mantén a hexemonía como xustificada e inamovíbel. O non recoñecemento dun problema implica, de partida, a eliminación da súa solución, o mantemento, logo, do *statu quo* inestábel e dinámico na súa evolución (ou involución).

A interesada confusión político-mediática pasa por ignorar o significado primixenio, científico, do concepto en socioloxía e en sociolingüística. Podemos apelar, como exemplo significativo, ao conflito intersexos ou conflito xenérico. Se hai unha relación marcada en termos de superioridade/inferioridade, hexemonía/subordinación, público/privado, independencia/dependencia, individuación/reificación, visibilidade/invisibilidade..., existe unha oposición obxectiva, histórica, detectábel e analisábel como tal, independentemente de ela aflorar explicitamente. Cando o Padre Feixoo, no século XVIII —antes da Revolución Francesa—, inclúe no seu *Teatro Crítico Universal* (1726-1739) o «Discurso en defensa de las mujeres» (XVI); cando, en plena eferescencia da Revolución Francesa, Olympe de Gouges se ve impelida a redixir a súa *Déclaration des Droits de la Femme et de la Citoyenne* (1791); cando, no século seguinte, John Stuart Mill publica o seu *The subjection of women* (1869); cando Rosalía de Castro, con apenas 21 anos, desmonta os triunfantes mitos do XIX (Liberdade e Progreso) e conclúe o prólogo da súa primeira novela, *La hija del mar* (1859) con estas palabras lapidarias: «Porque todavía no les es permitido a las mujeres escribir lo que sienten y lo que saben»... Cando estas personalidades así se pronuncian (nun ronsel puntuado por outros moitos nomes), están a recoñecer e a visibilizaren: a) o profundo peso da misoxinia nas súas sociedades respectivas; b) a existencia dun conflito social, moral, político... marcado pola diferenciación sexual; c) a razón dunha hexemonía histórica e a análise da súa xustificación; d) a necesidade, en fin, de reformular aquela división humana en termos de equiparación, igualdade e xustiza.

Recoñecer, pois, a existencia dun conflito humano é o primeiro paso, imprescindible, para o superar nunha aspiración da modificabilidade social e cívica en orde a unha ordenación máis equitativa e con menos discordias. Significa acreditar na posibilidade da perfectibilidade humana, a partir da constatación clamorosa da división sexual da Humanidade. Pola súa

importancia decisiva na historia das sociedades humanas, este macrotema pode resultar óptimo, como analoxía, para a análise do conflito lingüístico. Sexa revelado ou non, teña transcendido do plano do obxectivo á asunción subxectiva, provoque ou non tensións sociais..., en tanto en canto se produza unha situación de diferenza xerárquica, de repartición funcional disimétrica, de aberta desigualdade de poder e de prestixio..., o conflito existe e como tal ha de ser recoñecido, analisado cientificamente e abordado en termos de solución ou alternativa.

Expresouno con toda clareza, hai xa moitos anos, o esclarecido sociolingüísta valenciano Rafael Lluís Ninyoles¹¹:

A palabra ‘conflito’ suxere habitualmente a idea dun antagonismo algo violento, dunha disputa enérxica, dun enfrontamento expreso. Este uso do termo é, non obstante, excesivamente particular, xa que só determina unha das formas que realmente adoptan os conflitos: a forma expresa e habitualmente consciente. Nós debemos, pola contra, ampliar o seu significado ás formas inconscientes ou latentes que transcenden en ocasións aquilo que experimentan e coñecen os individuos implicados. Podemos chegar a descubrir na palabra ‘conflito’ tres significados diferentes: primeiro, como fonte de descontento e oposición de intereses nunha sociedade; segundo, como fonte criadora de tipos en acción contraria, violenta ou non, e terceiro, como acción contraria e violenta. Distinguirmos entre a determinación estrutural dun conflito e as súas manifestacións concretas é non só útil, mais tamén imprescindible. No senso co que nós desexamos utilizar este termo hai que designar fundamentalmente ‘calquer relación de elementos que poden ser caracterizados por unha oposición de tipo obxectivo (‘latente’) ou subxectivo (‘manifesto’), na cal a oposición entre os elementos concorrentes pode ser consciente ou simplemente deducida, querida ou imposta polas circunstancias¹².

O conflito lingüístico —encarece o autor— emerxe da estrutura mesma dunha sociedade dada e para ser definido han de ser coñecidas as contradicións ou antagonismos implicadas nesa estrutura. Nos procesos de bilingüismo substitutivo ou diglósico, o seu obxectivo final virá dado pola asimilación á lingua en posición de vantaxe previa ou ben pola normalización da lingua inferiorizada. O problema é social, é público, e, por aquí, político,

¹¹ Citamos pola edición-tradución galega do seu clásico *Idioma y poder social* (Madrid: Tecnos, 1972), versión en español, por súa volta, de dous volumes fundamentais anteriores: *Conflicte lingüístic valencià: Substitució lingüística i ideologies diglòssiques* (València: Col·lecció 3 i 4, 1969) e *Idioma i prejudici* (Mallorca: Moll, 1971). Esta edición galega é a máis recente.

¹² Rafael Lluís Ninyoles, *Idioma e poder social* (Santiago de Compostela: Laiovento, 2005), 30.

no sentido máis amplo do termo. No caso concreto do galego, é materialmente imposible comprender a sincronía actual se ignorarmos a diacronía da súa existencia. Dunha situación histórico-medieval de plena normalidade espacial e social, durante setecentos anos, pasamos ao inicio dunha anomalia que combina, en xogo perverso, o dúo prescrición/proscrición: a imposición da lingua da monarquía castellana (do Estado español, despois)/a redución (xibarización) da lingua nativa, nacional, o galego. Este proceso non foi en absoluto fulminante nen efémero. Foi lento, contundente, sen pausa, e con evidentes consecuencias erosivas para a lingua subordinada. Poderíamos cualificar este bilingüísmo como abrasivo e, tamén, como «deterxente», pois provocou unha auténtica *damnatio memoriae* da antiga normalidade e do antigo esplendor. É a absorción do Reino da Galiza no de Castilla (guerras mediante); é a morte ou o exilio de destacadas personalidades da súa clase dirixente (a partir do século XIV); é a intensificación dun dominio material (económico), político, militar e institucional (coa colaboración expresa da xerarquía da Igrexa Católica), o que explica un longo proceso de erradicación da lingua nacional e de correlativa imposición da lingua dominante. A orfandade da primeira estaba así servida. Unha sociedade decapitada politicamente mal pode construír ou reforzar o seu horizonte simbólico, os mecanismos institucionais en virtude dos cais se xera efecto multiplicador, poder da escrita oficial, capacidade de emulación, prestixio e reprodución lingüística. Ao falarmos dun proceso secular, intensificado poderosamente a partir do XIX (escola pública, servizo militar, gobernos civís e militares, planta municipal, medios de comunicación...), entenderemos a razón dunha afectación sociolingüística e psicolingüística de graves consecuencias. A ruptura da normalidade vai ir creando paseniñamente unha nova (e letal) *normalidade*: a que pasa pola naturalidade da exclusión do galego do ámbito social superior e público e pola igualmente *natural* presenza única do español naquel.

Calquer fenómeno posterior ten aquí a súa ancoraxe, a súa razón de ser, desde o auto-odio até a conversión da vítima en capataz de si propia; desde a aceptación do esquema de dominio até a súa contestación. O dinamismo e inestabilidade ínsitas a calquer situación diglósica van provocar así mesmo a conversión do latente en patente: a literatura galega renacida no século XIX (non como «constraste» á española dominante, senón como «oposición», se utilizarmos categorías sintácticas propostas por Carvalho Calero) vaise erguer como formidábel metonimia-símbolo da recuperación do galego no espazo público, a través do instrumento posible: a súa utilización ao servizo da arte literaria e, por aquí, da dignificación do suxeito utente maioritario da lingua: o povo galego. Tal sentido, función e transcendencia impregna toda a literatura dos Restauradores, con Rosalía de Castro á cabeza. Non é dato menor —por revolucionario— que ela aúne na súa

personalidade a xénese de dous movementos complementares: a conciencia de xénero e a conciencia patriótica, coa fortuna relevante de estaren ambas plasmadas nunha obra de altísimo valor estético e cultural.

Volvamos dar un gran chouto histórico. Nos nosos días, o conflito lingüístico mantense, for evidenciado ou non, na medida en que continúan vivas e vixentes as condicións que o provocaron. O proceso de asimilación prosegue inclemente, sen que exista un dique lexislativo-institucional que o free. Todos os esforzos de normalización efectiva (visíbel e audíbel) da lingua nacional fican reducidos no seu alcance ao non dispor do correspondente amparo político e económico. Esta é, *grosso modo*, a crise que define a situación actual e a que marcará o inmediato futuro.

IV. Inmersión

Velaquí outro dos conceptos malditos na prosa político-mediática hexemónica, sempre e cando aplicada, claro está, á lingua que a precisa. Vaiamos polo atallo. TODAS as linguas se absorben, se «aprenden», por inmersión. Afortunadamente. Afortunadamente, porque por ela, pola adquisición progresiva da lingua, comeza o proceso de socialización dos individuos que é tanto como dicer a súa humanización: o uso dun código de sinalización secundario face ao primario, partillado con outras moitas especies animais. Este proceso é de seu social e comunitario, hoxe reforzado, aliás, por potentes emisores audiovisuais. O trío de alimentadores lingüísticos proposto no seu día por Sánchez Carrión¹³ continúa sendo válido para explicar a adquisición-consolidación da destreza lingüística como traballo experto. Con efecto, ela prodúcese por: motivación, percepción e exercicio. No infante, a motivación vén determinada pola absoluta dependencia e pola necesidade de atención dos adultos para a súa sobrevivencia. Nestes, pola súa propia existencia laboral e social, pola súa integración. A posibilidade de percepción normal dunha lingua depende, como é obvio, da súa prevalencia social e pública e, por tanto, da capacidade de «devolución» aos actos de fala individual. O exercicio ou práctica desta última vai estar condicionado (favorecido, entorpecido, dificultado ou impedido) por instancias extra-biográficas, trans-individuais, por pautas sociais superiores, en definitiva. A menor percepción, menor motivación. A menor motivación, menor exercicio. A menor exercicio, menos presenza social do idioma. Eis o círculo vicioso.

¹³ José M. Sánchez Carrión, «Txepetx», *Un futuro para nuestro pasado. Claves de la recuperación del Euskera y teoría social de las lenguas* (San Sebastián, 1987).

Penalizar, pois, a inmersión como método de restauración dunha lingua anormalizada supón condenar esta á súa inferioridade inducida, mantela na subordinación forzosa, cortar os mecanismos paulatinos de reversión do *statu quo* xerárquico. A *inmersión* na lingua dominante está garantida por millenta emisores de funcionamento continuado e regular. Manter o confinamento da lingua dominada en espazos controlados e regulados é matar a razón de ser de calquer lingua como identificador social e de pertenza colectiva, convertela (anti-democraticamente) en marca clubística ou sinal de micro-grupo.

É moi útil a este respecto considerarmos a actualización-revisión do clásico binomio de Noam Chomsky (*competence/performance*) proposta por Francisco Rodríguez:

É evidente que se o sistema lingüístico é unha comunicación con todo o contexto social no seu pasado e no seu presente, a lingua non consiste nun simple sistema de signos formais, senón nun sistema produto e axente da comunicación, é dicir, xurdido das necesidades sociais, dunha determinada e coerente sociedade [...]. A relación das funcións coa estrutura sócio-económica e coa infraestrutura da sociedade é sempre evidente nos sistemas lingüísticos, como a relación dialéctica daquelas coas formas respectivas. Isto constitui o traballo colectivo dunha sociedade homoxénea cultural e lingüisticamente¹⁴.

A competencia social, así pois, posibilita todas as actuacións lingüísticas, por novas que elas foren, en función da evolución e avances técnicos, científicos, artísticos, expresivos, comunicativos, en suma. Sen homoxeneidade social e superior, a actuación padece: ficará exposta a un sobre esforzo de creación e voluntariedade. O que nas linguas normais existe como unha redundancia, convértese nas linguas en proceso de normalización nunha sobreactuación, nunha sobredeterminación. Ao existir un universo de actuacións parcial e fragmentario, a competencia lingüística empobrecese e adelgaza. Neste contexto, pois, a solución nunca virá de alternativas individuais, grupais ou «culturais» permitidas. Coliden dúas «competencias» contrarias: unha, en expansión constante; a outra, en retroceso. Cómpre, entón, reforzar ao máximo a creación dun marco de comunicación *total* que englobe e permita todo tipo de actuacións, de actos de fala e de escrita, de medios e suportes comunicativos e expresivos. Do contrario, a normalización convértese nun termo baleiro.

¹⁴ Citamos pola última edición (a 5.ª). Este traballo data, porén, de 1988. Francisco Rodríguez, *Conflicto lingüístico e ideoloxía na Galiza. A situación do galego como sintoma* (Santiago de Compostela: Laiovento, 2015), 134.

Referirémonos moi brevemente, para concluírmos, a dúas categorías con frecuencia submetidas a mistificación: plurilingüismo e normalización.

V. Plurilingüismo

De moitos anos atrás data o intento —de certo, ben intencionado— da utilización dos termos «plurilingüismo» e «plurilingüe» na súa utilización eufemística. En 1979, o sociolingüista catalán Francesc Vallverdú, falando da incomodidade que para catalán-falantes conscientes producía a súa condición de bilingües diglósicos, convidaba a substituír a polémica afirmación: «els catalans som bilingües» por «els catalans som (o tendim a ser) multilingües»¹⁵, co cal ficarian diluídas, psicolxicamente, as tensións derivadas dun recoñecido (ou non) conflito lingüístico. Mais o pano de fondo de tal reconversión «terapéutica» non deixa de ser o temor á proclamación do monolingüismo como a situación normal e habitual de todas as sociedades que o posúen, situación nunca discutida ou cuestionada nas linguas dominantes.

Con efecto, hai, por suposto, individuos plurilingües, por razóns laborais, culturais, económicas... A transición automática da biografía á estrutura social non é practicábel. Non hai sociedades *naturalmente* plurilingües, simplemente porque non o precisan, isto é, porque todo idioma, en podendo desenvolverse libre e normalmente, é autosuficiente, capaz de auto-renovación constante e de adopción, cando é preciso, de estranxeirismos ou tecnicismos adaptados ás súas necesidades de innovación. A *necesidade* do plurilingüismo ou, mellor dito, a súa postulación como tal, como requisito do mundo moderno, colide coa propia esencia-existencia da lingua como código autónomo e capaz. Unha outra cousa é a conveniencia do aprendizado dunha ou de máis linguas para alén da propia polos motivos apuntados antes. Conveniencia ou ampliación cultural-laboral non é substitución nen é coartada para a real e efectiva normalidade da lingua nacional no seu territorio e na súa sociedade.

Noutro flanco fundamental do concepto, cómpre lembrar que quen é plurilingüe é a Humanidade no seu conxunto. Nas credenciais da humanización-humanización está a pluralidade, a diversidade. Ela é epíteto da humanidade, non apósito. A humanidade no seu conxunto é *diversa* desde o inicio da súa existencia: por diferenciación sexual, de cor de pel, de linguas, de culturas, de economías, de relación co habitat... Unha (no sentido de unidade humana: a única *raza* é a común humana) e diferente na súa igual-

¹⁵ Francesc Vallverdú, *La normalització lingüística a Catalunya* (Barcelona: Laia, 1979), 131-133.

dade esencial. O problema «nom é saber se um indivíduo é capaz de aprender a falar várias línguas, o problema é que uma sociedade normal nom pode ser plurilingüe, no sentido de utilização alternativa e indiferenciada duma ou doutra língua, que co-existiriam pacificamente, por parte dos seus membros»¹⁶.

Lembremos, a maior abundamento, o uso tendencial e unilateral do bilingüismo e do plurilingüismo como *remedios* para as linguas en proceso de normalización, non como receitas para as inmensas maiorías das linguas dominantes. Ninguén —non sendo reo de clasismo ou racismo flagrante— ouzaría cualificar de ignorante ou analfabeto funcional o campesino de Santander ou o mariñeiro de Almería, a obreira de Madrid ou o asalariado de calquer cidade española, por posuíren e dominaren o seu idioma, o español, e só o español. A *coxeira* lingüística, a carencia, só é aplicábel aos galegos, bascos ou cataláns que aspiraren a dar ás súas linguas respectivas a completude funcional que lles falta. De por parte, o tan pregoado plurilingüismo non se aplica ao coñecemento das linguas denominadas constitucionalmente *españolas* por parte dos falantes do castellano, senón á necesidade do inglés como lingua de comunicación planetaria cuxo dominio non se discute. Revive así o mito da lingua universal, que tan ben e tan graficamente definiu Castelao, na súa avanzada interpretación humanista do mito de Babel:

Algúns homes —galegos tamén— andan a falaren d-un idioma universal, único para toda a nosa especie [...]. Son os mesmos que consideran o mito da Torre de Babel como un castigo, e renegan da vida ascendente. Mais eu dígolles que a variedade de idiomas, co-a súa variedade de culturas, é o siño distintivo da nosa especie, o que nos fai superiores aos animaes. Velahí vai a demostración: Un can de Turquía oubea igoal que un can de Dinamarca; un cabalo das Pampas arxentinas rincha igoal que un cabalo de Bretaña. ¿E sabedes por qué? Porque os probes animaes aínda están no idioma universal...¹⁷

O valor eufemístico a que nos referimos ao comezo chegou a ter existencia terminolóxica legal no decreto 79/2010 da Xunta de Galicia (20 de Maio) oficialmente chamado decreto de plurilingüismo para o ensino non universitario. O tripartito pretendido: galego-español-inglés, na realidade equivaleu a restar materias para o galego como lingua vehicular, aumentar a presenza do inglés e do español e deixar fóra da legalidade, por primeira vez na historia, o uso da lingua nacional para disciplinas como as matemá-

¹⁶ Ramon López-Suevos, *Dialéctica do desenvolvemento: naçom, língua, classes sociais* (A Coruña: AGAL [Asociação Galega da Língua], 1983), 74.

¹⁷ Alfonso Daniel Rodríguez Castelao, *Sempre en Galiza* (Madrid: Akal, 1977), 43 [1.ª ed.: Buenos Aires, 1944].

ticas ou a tecnoloxía. Curioso «plurilingüísmo» o que comeza por aniquilar posibilidades de existencia ou de expansión da lingua propia no seu país! Será ocioso lembrar, doutra banda, que a relación inter-linguas haberá de ser en pé de igualdade e que o verdadeiro internacionalismo pasará pola existencia libre e garantida das linguas de todos os povos do mundo, tal e como proclama e reconece a Declaración Internacional de Dereitos Lingüísticos, aprobada en 1996 e reconecida como tal carta de dereitos humanos pola UNESCO ese mesmo ano.

VI. Normalización

Limitarémolos a lembrar dúas evidencias: unha, etimolóxica; unha outra, empírica. O substantivo «normalización» deriva do verbo «normalizar»; este, do adxectivo «normal», formado (chegamos ao lexema) sobre «norma». Tal substantivo posúe dous semantemas fundamentais: habitualidade e imposición. Voltemos ao primeiro. Se non quixermos vulnerar a etimoloxía, a semántica, conviremos en que falar de normalización significará devolver o estatuto de normal á lingua que o perdeu e que precisa, por tanto, de o recuperar. Cómpre, pois, definir que sexa unha lingua «normal». Unha lingua de tal condición é: ubicua, interclasista, omnifuncional, autosuficiente e autorrenovábel. Verifíquense tais atributos en calquer das linguas estatais da nosa contorna. Se unha lingua desposuída deles emprende un proceso de normalización, o lóxico é que coloque a súa finalidade na consecución dos mesmos, quer dicir, no obxectivo de se dotar de plena existencia no seu territorio e na súa sociedade; de non ser marca dunha clase social en solitario ou dun sector social; de servir funcións lingüísticas en todos os ámbitos ou dominios; de modernizarse, en fin, desde ela mesma, eliminando todos os elementos erosivos ou destrutivos que a fracturan e dialectalizan. Galeguizar o galego, en suma, aplicado á lingua da Galiza.

Calquer uso deste termo que o terxiverse conceptualmente, para o facer sinónimo de estabilización da hexemonía do español e da admisión controlada e regulada do galego, non fará máis que aprofundar e acelerar a perda cuantitativa e cualitativa deste. Suporá achaiar o camiño para o progreso da asimilación, por tanto, da antítese da normalización. Esquematzaremos os, ao noso xuízo, principios reitores dunha planificación lingüística merecente de tal nome (isto é, a dirixida á lingua que a precisa para retornar á súa integridade)¹⁸:

¹⁸ Vid. o noso traballo: María Pilar García Negro, «En que consiste a normalización dunha lingua?», en *Lingua e futuro*, coord. por Goretta Sanmartín Rei Santiago de Compostela: Laiovento, 2010), 161-194.

1. A pasaxe da lealdade espontánea á lealdade consciente.
2. A reintegración no galego dos español-falantes.
3. A vinculación afectiva e a vinculación ideolóxica.
4. O principio da emulación.
5. O principio da multiplicación do receptor.
6. O principio da capilaridade.
7. A procura de asociacións rupturistas.
8. A necesidade do uso pragmático.
9. O principio da solidariedade entre normalización e planificación.
10. O principio da avaliación e da innovación.

VII. Conclusión

A función fai o órgao. Se non hai uso social estendido e uso público recoñecido e amparado, mal vai haber fortalecemento-normalización da lingua. Concluir que hai linguas *sobrantes*, ou desnecesarias ou prescindíbeis equivale a proclamar como inevitábel ou desexábel o desaparecemento dos povos que as crearon e as arrequereron ao longo da historia. Que moitas, no planeta, teñan sucumbido, por xenocidio directo ou asimilación totalitaria da lingua dominante non debera abrir a porta a que tal proceso *destroyer* siga o seu curso. O dilema, neste campo como en tantos outros, é: humanismo ou barbarie. E a lingua de cada povo do mundo é o seu identificador irrenunciábel.

Sobre a autora

María Pilar García Negro (Lugo, 9 de Outubro de 1953) é, desde 2016, profesora honoraria da Universidade da Coruña e docente da Universidade Senior. As súas publicacións reférense fundamentalmente a sociolingüística, iuslingüística, lingua e literatura galegas, con atención a autores como Rosalía de Castro, Lamas Carvajal, Castelao, Ramón Vilar Ponte, Carvalho Calero, Manuel María, Uxío Novoneyra ou Marica Campo. Colaboradora da Asociación de Escritoras-es en Lingua Galega (de que recibiu o premio Escritora na súa Terra), da Asociación Socio-Pedagóxica Galega e da Mesa pola Normalización Lingüística, foi corredactora da Declaración Universal de Dereitos Lingüísticos e é asociada *ad honorem* da Asociación de Mulleres Investigadoras e Tecnólogas. En 2010 obtivo o XV Premio de Ensaio Vicente Risco coa obra *O clamor da rebeldía. Rosalía de Castro: ensaio e feminismo*. En Laiovento ten publicados: *Sempre en galego* (1993 e 1999), *Dereitos lingüísticos e control político* (2000), *De fala a lingua: un proceso inacabado*

(2009), *Ricardo Carvalho Calero: a ciencia ao servizo da nación* (2010 e 2019), *Outramente* (2012) e *Rectificar a historia. Escritos sobre Ricardo Carvalho Calero* (2021). Outras obras son: *Arredor de Castelao* (A Nosa Terra, 2001), *Textos filosófico-políticos de Ramón Vilar Ponte* (Deputación de Lugo, 2007) e *Galiza e feminismo en Emilia Pardo Bazán* (Alvarellos, 2021). En 2010 foi comisaria da exposición dedicada a Castelao polo Museo Provincial de Lugo e en 2020 da dedicada polo Parlamento a Carvalho Calero.

About the author

María Pilar García Negro (Lugo, October 9, 1953) has been an honorary professor at the University of A Coruña since 2016 and a professor at the Senior University. Her publications mainly refer to Galician sociolinguistics, linguistics, language and literature, with attention to authors such as Rosalía de Castro, Lamas Carvajal, Castelao, Ramón Vilar Ponte, Carvalho Calero, Manuel María, Uxío Novoneyra and Marica Campo. Collaborator of the Asociación de Escritoras-es en Lingua Galega (from which she received the Escritora na sua Terra Award), of the Asociación Socio-Pedagóxica Galega and of the Mesa pola Normalización Lingüística, she was co-editor of the Universal Declaration of Linguistic Rights and is an *ad honorem* member of the Association of Women Researchers and Technologists. In 2010, she won the 15th Vicente Risco Essay Prize for her work *O clamor da rebeldía. Rosalía de Castro: ensaio e feminismo*. In Laiovento she has published *Semper en galego* (1993 and 1999), *Direitos lingüísticos e control político* (2000), *De fala a lingua: un proceso inacabado* (2009), *Ricardo Carvalho Calero: a ciencia ao servizo da nación* (2010 and 2019), *Outramente* (2012) and *Rectificar a historia. Escritos sobre Ricardo Carvalho Calero* (2021). Other works are *Arredor de Castelao* (A Nosa Terra, 2001), *Textos filosófico-políticos de Ramón Vilar Ponte* (Deputación de Lugo, 2007) and *Galiza e feminismo en Emilia Pardo Bazán* (Alvarellos, 2021). In 2010, she was curator of the exhibition dedicated to Castelao by the Museo Provincial de Lugo and in 2020 of the one dedicated by the Parliament to Carvalho Calero